

اثبات ولایت فقیه از طریق ضرورت امربه معروف ونهی از منکر^۱

چکیده:

یکی از کارکردهای ولی فقیه اجرا کردن احکام الهی وامر به معروف ونهی از منکر است . دیدگاه شیخ مفید در کتاب المقنعه که عبارت است: فقها باید حدود الهی را اجرا کنند، دست دزد را قطع کنند، زانی را تازیانه بزنند، قاتل را قصاص کنند. حتی کسی که از ناحیه سلطان جور، مسئولیت پذیرفته، موظّف است از این قدرت در مسیر اجرای حدود الهی و احکام خداوند و امر به معروف و نهی از منکر و جهاد با کافران، بهره گیرد و بر مؤمنان لازم است که تا وقتی او در مسیر حق قرار دارد و از دستورات سلطان جائز پیروی نمی کند، او را کمک کنند و هنگامی که دیدند از سیاست این حاکمان پیری می کند، هیچ کس حق کمک کردن به او را نداربراین امر دلالت دارد. وسید مرتضی بیان کرده است: فرد یا گروه و یا هیئت متصدی امر به معروف ونهی از منکر را در انجام امربه معروف ونهی از منکر که توأم با خشونت وزور باشد مجاز دانسته واذن امام (علیه السلام) را در آن شرط جواز تلقی ننموده است . سید مرتضی در مقام استدلال می نویسد: انجام آنچه که خشونت وزور تلقی می شود مقصود وهدف امربه معروف ونهی از منکر نیست ، امران وناهیان چیزی جز جلوگیری از ترک معروف و فعل منکر در نظر ندارند واگر ضرری وخشونتی پدید می آید از متعلق قصد آنها بیرون می باشد . علمی که متعلق قصد آنها نیست نیازی به اذن امام (علیه السلام) ندارد . وابصلاح حلبی از وظایف ولی فقیه می نویسد: علم به حق در حکم و تمکن از امضای آن، دارا بودن عقل ورأی وسعة حلم وبصیرت وعدالت وتقوا وتدین به حکم وقدرت بر تنفيذ حکم از شرایط نیابت از ائمه عليهم السلام در حکم وقضاؤت است وزمانی که این شرایط در کسی فراهم شود، آن

^۱. سهیلا مرادی ، طلب سطح ۳

شخص از سوی شارع مقدس، اذن داده شده که قضاؤت و تنفیذ احکام را بر عهده بگیرد؛ پس اگرچه

این مسئولیت از سوی پادشاهان ظالم و متغلب به او واگذار شود، او متولی قضاؤت و حکم شود، زیرا

که این امر از باب امر به معروف و نهی از منکر در چنین شرایطی براو واجب شده است و نایب ولی

امر (عج الله) در حکم و قضاؤت بوده و سزاوار این منصب است، چون اذن امام عصر و امام پیشین

علیهم السلام برای کسانی که دارای چنین شرایط و صفاتی باشند ثابت است و خودداری آنها جایز

نیست. و دیدگاه شیخ طوسی مؤید دیدگاه ابوالصلاح حلبی است اما سلطان جائز، اگر کسی یقین

کند، یا ظن غالب داشته باشد که با قبول ولايت می تواند اقامه حدود، امر به معروف و نهی از منکر

تقسیم خمس و صدقات به صاحبان وصله برادران دینی کند، و پذیرش ولايت، به واجب او خللی

وارد نمی کند و سبب ارتکاب قبیحی نیز نمی شود، مستحب است، خود را برای پذیرش ولايت از

طرف جائز معرفی کند. مرحوم محقق در شرایع چنین آورده که: اگر کسی بداند که مرتكب حرام

نمی شود از ارتکاب حرام در امنیت است و بر امر به معروف و نهی از منکر نیز توانایی دارد، مستحب

است آن را بپذیرد. و علامه حلی معتقد است: آن مرحله از امر به معروف و نهی از منکر که نیاز به

وارد کردن جراحتی به دیگران دارد، حتماً نیاز به اذن امام دارد و حدود نیز فقط به امر ایشان اقامه

می گردد. نکته قابل توجه در اندیشه شهیداول در زمینه امر به معروف و نهی از منکر این است

که فقهای شیعه بحث اجرای احکام را در حوزه امر به معروف و نهی از منکر دانسته و مرحله عملی

این واجب را همان اجرای حدود و تعزیرات گفته اند که بر عهده حکومت و ولی فقیه است، اما

شهید اول بر خلاف این فقهاء، در مرحله عملی این فرضیه، اذن امام و حاکم را لازم ندانسته و تأثیر

در انجام این مرحله برای اخذ اذن حاکم را منجر به فوت آن واجب می داند، بنابراین افراد

توانند در این مرحله از امر به معروف و نهی از منکر، خود اقدام به جرح یا قتل کنند. شهیدثانی

اقامه‌ی حدود الهی را نوعی حکم الهی قلمداد کرده که مصلحت عموم جامعه‌ی مسلمین در آن

نهمه است. در حقیقت اقامهٔ حدود لطفی از جانب خداوند برای اجتناب از محرمات و مانع رواج مفاسد و تباہی می‌باشد. آنچه در بحث امر به معروف و نهی از منکر از دیدگاه وحید بهبهانی جلب توجه می‌کند، استفاده او از قاعده حسن و قبح عقلی برای صدور حکم جواز برخی از مصاديق امر به معروف و نهی از منکر است.

کلیدواژه‌ها: اثبات ولایت فقیه، ضرورت، امر به معروف و نهی از منکر

مقدمه:

باتوجه به اینکه در عصر غیبت امام زمان(عج الله) باید حدود و اوامر الهی اجرا شود و باب منکرات و نواهی بسته شود از این رو ضرورت ولایت فقیه اثبات می‌شود. فقهای امامیه ضرورت پذیرش ولایت فقیه را بالاجرا کردن امر به معروف و نهی از منکر وحدود و احکام الهی اثبات کرده‌اند.

از آن جا که حکومت اسلامی با رهبری ولی فقیه امام خمینی (رحمه‌الله) در کشور ایران شکل گرفت است ویکی از کارکردهای مهم ولی فقیه اجرا کردن حدود الهی وامر به معروف و نهی از منکر است باید این واجب به نحو جامع و کامل اجرایی شود. زیرا اکثر فقهای امامیه از مهم ترین کار ولی فقیه در عصر غیبت امام زمان را اجرا کردن احکام وامر به معروف و نهی از منکر می‌دانند و حتی در برخی از موارد پذیرش حکومت جائز را که حرام است در صورت امکان امر به معروف و نهی از منکر جایز می‌دانند و این نشان از ضرورت امر به معروف و نهی از منکر دارد.

از این رو این مقاله در صدد اثبات ولایت فقیه از طریق ضرورت امر به معروف و نهی از منکر است.

تا به مسئولین نظام یاد آوری کند که باید مطیع ولی فقیه باشند و در اجرا کردن احکام الهی وامر به معروف و نهی از منکر نهایت جدیت را داشته باشند تا این امر ضروری اجرایی شود. واز آن جا که نگارنده این موضوع در قالب یک مقاله بررسی کرده؛ گنجایش بررسی تمام دیدگاه‌های فقهای امامیه را ندارد به بررسی برخی دیدگاه فقهای پرداخته است و می‌تواند این

موضوع پایان نامه طلاب قرار گیرد.

۱. دیدگاه شیخ مفید

در کتاب المقنعه شیخ مفید(رحمه الله)، فقه سیاسی تشیع در عصر غیبت، تبیین و طرّاحی شده

است و یکی از کارکردهای ولی فقیه را امر به معروف و نهی از منکر می‌داند.

شیخ مفید(ره) معتقد است احکام دین، اختصاص به عصر حضور ندارد. غیبت امام، دوره هرج و

مرج و بلا تکلیفی و تعطیلی دین نیست. غیبت، دوره‌ای از تکامل فکری بشریت است که طبق

حکمت الهی تقدیر شده است. به اعتقاد شیخ مفید، مردم، مکلفند در غیاب امام زمان خود، تا حد

توان و تمکن، بر اجرای مقررات شریعت همت گمارند.^۱

فقها باید حدود الهی را اجرا کنند، دست دزد را قطع کنند، زانی را تازیانه بزنند، قاتل را قصاص

کنند. حتی کسی که از ناحیه سلطان جور، مسئولیت پذیرفته، موظّف است از این قدرت در مسیر

اجرای حدود الهی و احکام خداوند و امر به معروف و نهی از منکر و جهاد با کافران، بهره گیرد و بر

مؤمنان لازم است که تا وقتی او در مسیر حق قرار دارد و از دستورات سلطان جائز پیروی

نمی‌کند، او را کمک کنند و هنگامی که دیدند از سیاست این حاکمان پیری می‌کند، هیچ‌کس

حق کمک کردن به او را ندارد^۲

در این زمینه، شیخ مفید برای حفظ نظام اسلامی و اجرای قوانین الهی، وجود حاکم و حکومت از

سوی خدا را ضروری می‌داند. او بر این نکته تأکید دارد که در زمان غیبت امام معصوم(علیه

السلام)، در ظاهر، باید افرادی که به احکام و قواعد دین آشنایی دارند این وظیفه را بر عهده بگیرند

و بجز ویژگی‌های خاص امام، از جمله «عصمت»، سایر ویژگی‌های رهبر سیاسی جامعه را داشته

باشند. وی می‌نویسد: در نبود سلطان عادل در اموری که ذکر گردید، اجرای آنها بر عهده فقهای

^۱. مقاله سید مهدی فقیهی، سیر تاریخی فقه سیاسی شیعه، شنبه ۱۳۸۸/۸/۸، ساعت ۰:۳، تاریخ دریافت ۱۳۸۵/۱۱/۷

^۲. محمدبن محمد مفید، المقنعه، چاپ دوم، قم: مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۴۱۰، ص ۸۱۰

شیعه است که عادل، عاقل، کاردان و اهل فضل و دانش باشند.^۱

از دیدگاه شیخ مفید، هرگاه هر یک از فقهای شیعه امکان تنفيذ و اجرای احکام حدود، قصاص و

امر به معروف و نهی از منکر را در خود یافت، به عنوان تکلیف و وظیفه الهی و دینی، باید بدان

عمل کند. البته این امر به تأمین امنیت و آسودگی خیال بستگی دارد. و هر گاه کسی از فقهای

عادلی که این مسؤولیت را به عهده گرفته است اطاعت نکند و به حاکمان جور توجه نماید و به

فرمان آنان تن در دهد، مرتكب گناه شده است. وی می نویسد: اما اجرای حدود، بر عهده سلطان

اسلام است که از جانب خدای متعال نصب شده و آنان عبارتند از:

امامان هدایت از آل محمد علیهم السلام و کسانی از فقهای شیعه که آنان به امارت نصب کرده‌اند و

این ولایت را به آنان تفویض نموده‌اند. پس هر کس - در صورت نبود حکومت عدل - می‌تواند

حدود را بر اولاد و نزدیکانش اقامه کند و از سلطان ظالم نترسد، و همچنین اگر بتواند دامنه کار را

گسترش دهد و بر قبیله و مردم شهرش اجرا کند، سپس می‌تواند دست دزد را قطع کند و بر

زنگنه حکم جاری نماید^۲

اگرچه شیخ مفید موضوع امر به معروف و نهی از منکر را واجب کفایی همه مسلمانان می‌داند، ولی

گستره آن را محدود به توانایی آمر و ناهی و ایمن بودن او از خطر و فساد دانسته و معتقد است اگر

خطری متوجه آمر و ناهی باشد یا وی عاجز از امر و نهی باشد تنها باید به امر و نهی قلبی و زبانی

اکتفا کند. ایشان در امر و نهی عملی نیز به دو مرحله قائل شده و می‌گوید: اگر امر و نهی عملی

مستلزم جرح و قتل باشد، آمر و ناهی اگرچه قدرت و توانایی داشته باشد نمی‌تواند بدون اذن

^۱. همان، ص ۶۵۷
^۲. همان، ص ۸۱۰

الاستفتاء و المنازعه بوجوب اتباع الاعلم هنا، لزوال نظر الامام الجابر لنقصان المفضول».^۱

شهید اقامه‌ی حدود الهی را نوعی حکم الهی قلمداد کرده که مصلحت عموم جامعه‌ی مسلمین

در آن نهفته است. در حقیقت اقامه‌ی حدود لطفی از جانب خداوند برای اجتناب از محرمات و

مانع رواج مفاسد و تباہی می باشد: « هذا القول (جواز اقامه حدود در عصر غیبت توسط فقها)

مذهب الشیخین و جماعه من الاصحاب و به روایه عن الصادق (ع) فی طریقها ضعف و لکن روایه

عمر بن حنظله مؤیده ذلک، فان اقامه الحدود، ضرب من الحكم و فيه مصلحة کلیه و لطف فی ترك

المحارم و حسم لانتشار المفاسد و هو قوى».^۲

۹. دیدگاه وحید بهبهانی

آنچه در بحث امر به معروف و نهی از منکر از دیدگاه وحید بهبهانی جلب توجه می کند، استفاده او

از قاعده حسن و قبح عقلی برای صدور حکم جواز برخی از مصاديق امر به معروف و نهی از منکر

است . در این راستا، بهبهانی کشتن کافران فاجر ظالم و مفسد فی الارض که مؤمنان را می

کشند، اموال آنها را به غارت می برند، زنان و فرزندان آنها را به اسارت می گیرند، به محدوده

جغرافیایی اسلام تجاوز می کنند (یکسرن بیضه الاسلام)، قرآن را به آتش می کشند، مساجد را

تخریب می کنند و ... و جهاد با آنها را از نظر عقلی از افعال حسن محض دانسته و کشتن و از بین

بردن مرتكبان این امور را قبیح تلقی نمی کند.^۳

تمسک بهبهانی در اثبات جواز معروف و قبح ذکر به حسن و قبح عقلی جالب توجه است . بر

اساس این تحلیل هر امری که از لحاظ عقلی دارای حسن فعلی باشد معروف تلقی می شود و هر

^۱. همان، ص ۶۶

^۲. همان، مسالک الافهام، ج ۳، ص ۱۰۷

^۳. محمدباقر محمدکامل وحید بهبهانی، حاشیه مجمع الفائد و البرهان، قم: مؤسسه العلامه المجدد الوحدی وحید بهبهانی، ۱۴۱۷، ص ۵۶۰

آنچه دارای قبح فعلی باشد منکر به حساب می‌آید. با این تحلیل، گستره امر به معروف و نهی منکر بسیار توسعه می‌یابد و اجرای این اصل مهم را برای آمران به معروف و ناهیان از منکر از لحاظ نظری و شرعی تسهیل می‌کند. وحید بهبهانی در فتاوای فقهی خود به اموری که می‌تواند اصل کلی تلقی شود، امر کرده و در صورت تمکن بر مکلفان واجب دانسته است. این امور عبارتند از:

۱. اصل دعوت (هدایت کافران و گمراهان و اخراج آنها از کفر و گمراهی)
۲. اعانت بر بُر و نیکی در جامعه.
۳. استنقاذ و نجات از هلاکت و مانند آن.
۴. سعی در ترویج حق و صواب
۵. تالیف قلوب به سوی حق^۱

روشن است بسیاری از مواردی که به عنوان مصاديق امر به معروف و نهی از منکر ذکر شد، خارج از حوزه اختیارات افراد و قدرت آنان است و تنها از عهده حاكمان اسلامی برمی‌آید و از کارویژه‌های حکومت اسلامی محسوب می‌شود.

یکی دیگر از نکات قابل توجه در دیدگاه وحید بهبهانی در مورد امر به معروف و نهی از منکر، قول او به وجوب مقدمه واجب است.

بنابراین اگر در مورد امر به معروف و نهی از منکر متوقف بر انجام امور محروم شود و ذی المقدمه اهم باشد، در این صورت محدودرات شرعی مباح و چه بسا واجب می‌شود، مانند وجوب کشتن مؤمنان زاهد و عابد و زنان و اطفال ایشان در هنگامی که کفار از آنها به عنوان سپر دفاعی استفاده کنند.^۲

^۱. همان، ص ۷۴۰ - ۷۴۱.
^۲. همان، ص ۵۶۰.

نتیجه:

اجرای حدود و تعزیرات وامر به معروف ونهی از منکر از جمله وظایف و رسالت هایی است که هرگاه جامعه ای فاقد آن باشد، انتظام جامعه مختل گردیده و هرج و مرج بر آن حاکم خواهد شد. وجود ضمانت اجرایی قوانین اساسی هر جامعه ای، پشتونه ای متین برای آرامش در رفتار سیاسی افراد بوده و موجب استمرار حکومت قانون در آن جامعه می شود.

از دیدگاه فقهای امامیه یکی از کارکردهای حاکم عادل (امام معصوم عليه السلام) و در زمان غیبت امام معصوم (ولی فقیه) اجرای حدود واحکام الهی وامر به معروف ونهی ازمنکر است واین کارکر د آن قدر اهمیت دارد که پذیرش حکومت جائز که در فقه امامیه حرام است در صورت امکان امر به معروف ونهی از منکرتوسط فقها جائز شده است.

فهرست منابع

- ۱.ابونصر،جمال الدين معروف به علامه حلّی،منتهی المطلب،تبربیز،انتشارات حاج احمد،۱۳۳۳ش
۲. // ،ارشاد الاذهان الى احكام الایمان،تحقيق،فارس حسون،قم،انتشارات اسلامی،۱۴۰۴قمری
۳. // ، مختلف الشیعه،تحقيق لجنه التحقیق،قم،انتشارات اسلامی،چاپ جدید،۱۴۱۲ق
- ۴.العکبری البغدادی (شیخ مفید)،محمد بن محمد بن نعمان ، (مجموعه آثار شیخ مفید)،(شامل: الاختصاص،الارشاد،الافصاح،الامالی،التذکره باصول الفقه،الجمل،الفصول المختاره،المسائل الجاروديه،المسائل السرويه،المسائل العشره،المسائل العکبریه،المقنعه،النکت الاعتقاديه،اوائل المقالات،تفصیل امیرالمؤمنین،رساله فی معنی المولی)،چاپ اول ، قم: کنگره جهانی هزاره شیخ مفید مجموعه آثار شیخ مفید، ۱۴۱۳هـ.

۵.بهبهانی حائری،محمدباقر بن محمد اکمل بن محمد صالح اصفهانی معروف به وحید بهبهانی،حاشیه مجمع الفائد و البرهان،قم: مؤسسه العلامه المجدد الوحید بهبهانی، ۱۴۱۷،

۶.جبل عاملی،زین الدین علی بن محمد بن جمال الدین معروف به شهید ثانی،روض الجنان، ج ۲، چاپ سنگی، قم: مؤسسه اآل البيت، ۱۴۰۴ق

- // .٧ // ، مسالک الافهام الی تنقیح شرایع الاسلام، چاپ جدید، قم: مؤسسه ی معارف اسلامیه.
- // .٨ //، الروضه البهیه فی شرح اللمعه الدمشقیه، تحقیق سید محمد کلانتر، چاپ اول، قم: داوری، ۱۴۱۰ ق.
- .٩ حلى، جعفر بن حسن بن یحیی بن حسن بن سعید هذلی، نجم الدین ابوالقاسم مشهور به محقق حلى، شرایع الاسلام، بی جا: انتشارات دارالهدی
- .١٠ حلبی، ابوالصلاح، الکافی فی الفقه، رضا استادی، اصفهان: منتشرات مکتبة الامام امیر، بی تا.
- .١١ .١٣٦٣ // ، تقریب المعارف، تقدیم و تحقیق: رضا استادی، قم: مؤسسه النشر اسلامی،
- .١٢ .١٣٨٦ خالقی - شفیعی - موسویان، علی، محمد وسید محمد رضا، نظام سیاسی و دولت مطلوب در اندیشه سیاسی، چاپ اول، تهران:
- .١٣ .١٣٧٧ // ، خلاف، تهران، چاپخانه رنگین، ۱۴۰۳ ق
- .١٤ .١٣٨٧ // ، فی فقه الامامیه، به تصحیح محمد تقی کشfi، چاپ اول، تهران: نشر مکتبة مرتضویه لاحیاء آثار الجعفریه،
- .١٥ .١٤١٠ عاملی، محمد بن مکی معروف به شهید اول، اللمعه الدمشقیه، دارالتراث دارالاسلامیه، چاپ اول، بیروت لبنان، محقق محمد تقی، علی اصغر مروارید، (تک جلدی).
- .١٦ .١٤١٧ // ، الدروس الشرعیه فقه الامامیه ۳ جلدی ، چاپ دوم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۷ ق
- .١٧ .١٤١٧ // ، القواعد و الفوائد فی الفقه والاصول والعربیه، محقق سید محسن عبدالهادی، قم: مکتبة المفید، بی تا
- .١٨ .١٣٨٣ عمیدزنجانی، عباسعلی، فقه سیاسی (فقه و سیاست؛ تحول مبانی اندیشه سیاسی در فقه شیعه)، چاپ اول، تهران: انتشارات امیرکبیر،
- .١٩ .١٣٨٧ علیمحمدی، حجت الله، سیر تحول اندیشه ی ولایت فقیه در فقه سیاسی شیعه، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی،

۲۰. غرویان ، محسن ، چاپ سوم، ترجمه و شرح مکاسب محرمہ شیخ مرتضی انصاری، قم: انتشارات دارالکفر ، ۱۳۹۳

۲۱. مفید، محمد بن محمد نعمان العکبری البغدادی ، *المقنعمه*، چاپ دوم، قم: مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۴۱۰

۲۲. موسوی بغدادی ، ابوالقاسم علی بن حسین بن موسوی علوی معروف به سید مرتضی و علم الهدی ، الانتصار ، چاپ اول ، قم: منشورات شریف رضی ، ۱۳۹۱

۲۳. هرندي، محی الدین فاضل ، ترجمه و شرح المکاسب ، مکاسب محرمہ ۳ ، چاپ ششم ، ۱۳۹۰

مقالات:

۱. روح الله شریعتی «حکومت در اندیشه سیاسی محقق حلی فصلنامه علوم سیاسی »، (مؤسسه باقرالعلوم) شماره ۱۴ ، نوشته شده است.

۲. روح الله شریعتی، مقاله حکومت در اندیشه سیاسی محقق حلی منشر شده شماره ۱۴ فصل نامه علوم سیاسی مو سسنه باقرالعلوم .

۳. مقاله سید مهدی فقیهی ، سیرتاریخی فقه سیاسی شیعه، شنبه ۱۳۸۸/۸/۸، ساعت ۰:۳، سایت راسخون ، تاریخ دریافت ۱۳۹۵/۱۱/۷

۴. دیدگاه سیاسی ابی صلاح حلبی از مقاله علی خالقی عضو هیئت علمی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، پژوهشگر پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی از سایت راسخون [www.rasekhoo](http://www.rasekhoo.com)

۵. سید محمد رضا موسویان، «اندیشه سیاسی شهیداول» مجله علوم سیاسی شماره ۱۴، سایت ۱۳۶۳-۴۳۴-۳۷۴/۹۸۴-۴۴۷/۱۰۵۵ م گرفته شده است.

گنجینه معارف (۷۳۴-۷۸۶) تاریخ انتشار ۱۳۸۹/۲/۱۲، تاریخ دریافت ۱۳۹۵/۸/۶